

ПОРІВНЯЛЬНЕ ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

В.Г.Матвіїшин

Прикарпатський університет

ТВОРЧІСТЬ О.КОБИЛЯНСЬКОЇ У КОНТЕКСТІ УКРАЇНСЬКО-ФРАНЦУЗЬКИХ ЛІТЕРАТУРНИХ ЗВ'ЯЗКІВ

"Видно, що авторка чимало читала творів чужої літератури...", - писала Леся Українка 16 березня 1891 р. М.Павлику, даючи оцінку повісті Кобилянської "Царівна" [6, т.10, с.81]. Леся Українка, яка сама володіла десятком іноземних мов і читала твори світової літератури переважно в першотворі, не могла не зауважити у творчому доробку Кобилянської позитивного творчого засвоєння культурної спадщини інших народів. За рівнем світогляду, широтою обізнаності зі світовим літературним процесом Кобилянська стоїть в одному ряді з найвидатнішими представниками європейського красномовного письменства на межі двох епох. Ревно люблячи свій рідний народ, оберігаючи національну культуру від успішних впливів, що могли зашкодити її самобутності, українська письменниця виявила впродовж цілого свого життєвого шляху невідому шану до інших народів, їхніх мов і культурного багатства.

Закінчивши чотирикласну німецьку школу, Кобилянська розпочала свою творчість новелою "Гортенза" (1880), що написана німецькою мовою. У дванадцятирічному віці майбутня письменниця написала свого першого вірша польською мовою, присвятивши його матері, що походила з польсько-німецької родини. Таким чином з раннього дитинства Кобилянська спілкувалася українською, німецькою, польською мовами, читала по-російськи, була обізнана зі словацькою та чеською, згодом досконало оволоділа румунською. Знання іноземних мов давало змогу їй навіть в умовах віддаленого від культурних осередків провінційного містечка Гура-Гумора (тепер Румунія) знайомитися з літературними здобутками європейських народів. Тільки людина незвичайної обдарованості, цілеспрямованої настирливості могла самотужки здобути високе духовне надбання і стати видатною українською письменницею, хоч переважно її оточувало міщанське

німецькомовне середовище. 29 вересня 1884 р. Кобилянська записує українською мовою у "Щоденнику": "Гадка одна, котра тепер душу мою пригріває, єсть: бути русинков (тобто українкою - В.М.) цілов душов, хочу і мушу ся по-руськи порядно научити, відтепер лише по-руськи хочу писати..." [2, с. 64].

Вихована у шанобливому ставленні до людей будь-якої національності, Кобилянська завжди пам'ятала про свої родинні коріння і рідну культуру, щедро збагачуючи її своїм неабияким талантом. За свідченнями Е.Панчука, автора спомінів про "Гірську орлицю", Кобилянська як письменниця - інтернаціоналістка говорила: "Для того, щоб любити власний народ, не треба нам ненавидіти інший народ. Любити важче, як ненавидіти" [5, с.13]. І хоч Буковина кінця ХІХ - поч. ХХ ст. була заслонена, за висловом Кобилянської, "дошками" від усього цивілізованого світу, авторці збірки "Покора" (Львів, 1899) вдалося заповнити прогалини у своїй освіті і стати на рівень тогочасних передових діячів культури.

Не останнє місце у творчості письменниці займала і перекладацька діяльність. Не так часто трапляється у світовій літературі, щоб письменник займався автоперекладом. Низку своїх цінних оповідань, написаних переважно німецькою мовою Кобилянська переклала сама "русинською" мовою, зізнаючись: "Файно переложити - се тяжко" [1, с.401].

Щоденники, автобіографії, епістолярій, проза буковинської письменниці засвідчують різнобічність її літературних уподобань. зокрема її ставлення до французької літератури. Очевидно, що найомилася письменниця з творами французьких авторів головню в перекладах німецькою, російською та польською мовами, оскільки французькою не володіла достатньою мірою. Так, 8 квітня 1905 р. в листі до болгарського письменника, критика і публіциста Петка Тодорова вона писала: "...Живеться мені смутно, і сіро, читаю з великою охотою Taine'a "Die Philosophie der Kunst" і навіть не маю з ким своїми думками поділитися" [1, с. 572]. Трактат "Філософія мистецтва" французького історика, теоретика мистецтва і літератури Іпполіта Тена, прочитаний Кобилянською німецькою мовою, сприяв поглибленому розумінню завдань мистецтва і, очевидно, викликав у неї ряд суперечливих суджень. Проте в найближчому оточенні Кобилянської авторитетного співрозмовника на той час не було, а тому враження від прочитаного залишилися необговореними.

Леся Українка у згаданому вище листі добачила в "Царівні", що авторка "...мусила...багато читати Жорж Занда, навіть її головна ідея єсть чисто жоржзандівська" [6, с.81]. І у цьому Леся Українка мала цілковиту рацію, бо ж Кобилянська, подібно до авторки "Індіани" та "Валентини" пристрасно захищала право жінки на свободу почуття, людську гідність і соціальну рівноправність. Леся Українка, як проник-

ливий критик, справедливо відзначає, що "неоромантичний" стиль Кобилянської значно відрізняється від манери Жорж Санд: "Взагалі писана ся повість якомось немов двома стилями разом: дуже романтичним і чисто натуралістичним". Очевидно, що під терміном "правдивий натуралізм" Леся Українка розуміла "реалізм". А чи ж не перегукується "Valse melancolique" з "Консуело" Жорж Санд? Адже в цих творах порушується та ж проблема складної долі митця, його громадянського обов'язку. Відраза до будь-якої тиранії, зневаги людської гідності, демократичний пафос - все це притаманне творам французької та української письменниць. Вони йшли своїми власними шляхами, вирішували різні емансипаційні феміністичні проблеми, виходячи з конкретних національних умов і рівня суспільної свідомості.

Разом з тим Кобилянська цілком відкидала патріархально-сентиментальний дух, яким віяло від окремих творів-ідилій Жорж Санд пізнішого періоду. Соціально-політичні умови тодішньої Буковини й Галичини вимагали від передових українських духовних мужів не проповіді смиренності та рабської покірності, а рішучіших дій, спрямованих на докорінні зміни статусу українського етносу, що постійно зневажався різними чужоземними зайдями. Водночас буковинська письменниця захоплювалась педагогічними та філософськими працями Жан-Жака Руссо, якими зачитувалася, зрештою, й Жорж Санд. У трактуванні проблеми зв'язку людини з природою українська письменниця виявляє цілковиту близькість до просвітительської руссоїстської концепції людини та природи. Очевидно, що й демократичний світогляд письменниці, високий рівень її філософсько-естетичного осмислення дійсності зазнали певного позитивного впливу з боку краєвих надбань європейської філософської думки.

Без сумніву, що Кобилянська знала й творчість "геніальної французької жінки" (І. Франко) Жермени де Сталь, іменем якої вона називала свою улюблену вчительку пані Міллер - "через її велику освіту, повагу і дар мови" (описану в "Царівні" як пані Марко). Твори мадам де Сталь та Жорж Санд вабили новизною тематики, сміливістю у викритті лицемірної, фальшивої моралі. Не без значення для Кобилянської була чисто "жіноча" емоційність творів французьких письменниць, їх глибокий ліризм і своєрідна музичність, "симфонізм" (Леся Українка), що особливо проявилось в її новелах "Битва", "Valse melancolique", "Impromptu phantasie". Творче використання досягнень великої та малої прози дали їй змогу не лише започаткувати, а й утвердити в Україні глибоко національну, соціально-психологічну новелу.

Ряд творів Кобилянської ("Мої лілеї", "Весняний акорд", "Мати божа", "Сниться" тощо) можна віднести до "поезії у прозі" - незвичайно популярного жанру в тогочасній українській літературі. Вдаючись до такого психологічного аналізу настроїв, письменниця торкнулася ніжних,

потаємних струн людської душі, її переживань. Подекуди за своїм змістом ці мініатюри відірвані від реального життя та все ж не можуть бути віднесені до творів, написаних у ключі "штуки для штуки". Музичні, живописні категорії використовуються письменницею лише з метою утвердження ідеалу етичної та естетичної досконалості людини. Імпресіоністичні замальовки в повісті "Через кладку", виконані в білих тонах - прагнення до відтворення чистоти й краси людини, її високих моральних помислів. Імпресіонізм та символізм, що їх так широко використовує Кобилянська у своїй творчості, органічно збагатили художню манеру письма, сприяли урізноманітнюванню її літературних прямивань. Захоплення популярними на той час у західноєвропейській, надто французькій, літературі мистецькими напрямками, перманентний пошук нових форм, жанрів, стилів аж ніяк не шкодили творчому росту, удосконаленню письменницької майстерності.

А тому цілком незаслуженими є звинувачення на адресу письменниці у надмірному схиланні перед натуралістичним методом "школи Золя". У листі від 17 січня 1898 р. до чеського діяча культури Франтішка Ржегоржа Кобилянська заперечувала свою приналежність до "золістів", до "школи грубого реалізму": "Всяка грубість відпихає мене, і я не можу з нею брататися" [1, с.317]. А в листі від 15 грудня 1902 р. до Осипа Маковея вона знову відкидає необґрунтовані закиди, заявляючи: "...Я ніколи декаденткою не була і не буду, бо мені всякий декадентизм противний. Я не одушевлялась ніякими Пшибишевськими і Гюїсмансами - і всіма тими іншими, в обморок попавшими" [1, с.520]. Польського письменника-декадента Станіслава Пшибишевського і французького письменника-натураліста Шарля Гюїсманса письменниця ставить поруч, цілковито відкидаючи їхню "хворобливу штуку": "...Не можу я всяких тих декадентів читати. Може, я "старосвітська" і некультурна, ...але моя душа не приймає їх" [1, с.415-416].

Кобилянська була переконана, що письменник не повинен лише фотографувати, а "має і виховувати, і далше вести" (лист до О.Маковея від 6 січня 1903 р. [1, с.528]). Тут же письменниця висловлювала й своє розуміння вимог до сучасного митця - "модельювати і компонувати кращих і сильніших типів на будучність", бо інакше "будемо вічно на одній степені стояти". З усього видно, що для Кобилянської неприйнятним було все те, що йшло на шкоду високому завданню мистецтва, вело до його надмірного спрощення і вульґаризації, а відтак й поступового виродження.

Оптимістично сприймаючи життя, подібно до Чехова, українська письменниця звернула увагу на його творчість, його оптимізм, гумор, віру в людину: "Антон Чехов нагадував мені щораз француза Жана-Батіста Мольєра". А говорячи про "Палату No 6" А.Чехова, Кобилянська захоплено зауважувала: "Се своєрідний російський Марк Твен

з розмахом Мольєра" [5, с.56-57]. Ми тут бачимо не лише широку обізнаність письменниці зі світовою літературою, а й її об'єктивну та образну оцінку творчого доробку митців різних країн.

Однак впродовж цілого творчого життя Кобилянська виробляла свою власну творчу манеру письма, позбавлену будь-яких впливів і наслідувань. В "Автобіографії" (1903) письменниця зазначала, що "не зносила в собі ні найменшого впливу чужого духу"; водночас розуміла, що література не може розвиватися в цілковитій ізоляції від культурних здобутків інших народів. Вона усвідомлювала, що творче засвоєння духовних надбань, досвіду іонаціональних літератур аж ніяк не завдає розвитку рідного письменства - "не можу зачиняти очей і перед другими літературами". Не "насліпо", а творчо радить Кобилянська запозичувати з інших літератур: "Я гадаю, що цілком не шкодить і дальше рутенцеві поглянути, як поза Галичину і Україну!" (лист до О.Маковея від 6 січня 1903 р.) [1, с.529].

Окрему сторінку в ставленні Кобилянської до французької літератури займає сприйняття творчості Е.Золя, ім'я якого неодноразово зустрічаємо в її епістолярній спадщині. "Французьку літературу, - пише Кобилянська в "Автобіографії" (1903), - знала я мало, а представитель самого реалізму Е.Zola впливав на мене пригноблююче, із його писем боліла мені іноді душа, хоть я читала його з якогось-то літературного обов'язку" [1, с.216]. А в листі до О.Маковея від 13 січня 1899 р. вона зазначала: "...На мене не вплине ні Золя, ні інші модні нісенітниці" [1, с.387]. Цю ж думку підтверджує у своїх спогадах Тереза Турнерова - чеська письменниця і перекладачка творів Кобилянської: "Реалізм Стрінберґа і Золя, особливо Золя, вражав її прямо болісно" [4, с.296]. Проте, не зважаючи на відверто негативне ставлення до "експериментального методу" Е.Золя, в листах до Маковея зустрічаємо захоплену оцінку окремих романів французького автора: "Я тепер читаю Золю "Рим". Страшне сильна річ" [1, с.359]. В іншому листі письменниця нагадує тому ж адресатові про те, що вона читає "Рим" і радить: "Добре би було, якби Ви те колись також прочитали, дуже сильна праця і чоловікові здається, що він бачить той сильний, історією перетиканий Рим з роєм попів та кардиналів" [1, с.361]. Кобилянська могла зацікавитися згаданим твором Золя із циклу "Три міста", прочитавши уривки з "Риму", надруковані у журналі "Жите і слово" (1897) у перекладі і з короткою передмовою Франка. Очевидно, що Кобилянська читала й інші твори Золя, бо в листі від 6 січня 1903 р. до О.Маковея вона зазначала, що Золя "став зрозумілий" для українського читача. Про обізнаність з творчим доробком Золя свідчить також запис у "Щоденнику" (18 вересня 1884) слів Євгена Озаркевича, брата Наталії Кобринської, який пообіцяв прислати окремі твори зарубіжних авторів "У нас ... Золя й Спенсера дуже читають..." [2, с.58].

Критична оцінка Кобилянської окремих творів Золя в цілому збігається з думками Франка. Вони слушно засуджували надмірне захоплення натуралістичним методом, але водночас схвалювали найкращі твори французького романіста, в яких автор глибоко розкривав тогочасну епоху в усій її складності та суперечності. Чи знала Кобилянська п'ятнадцятий том серії "Ругон-Маккари" - "Земля" - невідомо. Його вихід 1887 р. був певною віхою в творчості французького автора, ставши об'єктом широкої літературної дискусії в різних країнах світу. Франко, як перекладач і критик, який, за словами Маковея, "насадив культ Золя в Галичині", досить різко висловлюється про цей роман у своїй статті "Еміль Золя, його життя і писання" (1898): "Золя не знає селянського життя і його поезії...Селяни Золя...се дикі звірі, запряжені в ярмо, яких на них накладає власть землі...Задля землі вони готові на всяку погань" [7, т.31, с.298-299]. Кобилянська, яка пильно стежила за розвитком світової літератури, не могла не знати про появу "Землі" Золя в різних перекладах. Погляд Кобилянської на українського хлібороба, якого вона змальовує з любов'ю та ставиться до нього зі шаною, є подярно протилежним. У ненастанній та важкій праці селянина вона бачить поезію, а в житті - побуті - етнографічні барви. Незважаючи на гостроконфліктний сюжет, де через хворобливу жаждою до землі проявляються ниці риси в натурі плугатаря, брат убиває брата, "Земля" Кобилянської сприймається як величавий гімн праці селян, що присвятили своє існування життєздатній землі. Саме таке позитивне ставлення автора до своїх героїв відсутнє у творі французького письменника.

Д.Павличко у статті "Туга і непокора" назвав повість "Земля" Кобилянської епопеєю про селянство, визначаючи твір так: "Це був найсміливіший розтин селянської психіки, що тут, як у гірському відслоненні, ми побачили, як глибоко дерево соціальної несправедливості запускає коріння в людську душу. Якщо селян Бальзака, Золя, Толстого, Мирного, Реймонта ми побачили в профіль, то героїв "Землі" ми побачили з усіх боків, ми буквально фізично відчували їхнє життя в триєдиному вимірі - соціальному, національному, емоційному" [3]. Таким чином "Земля" Кобилянської є своєрідним кроком уперед на шляху до пізнання селянської душі з її неоднозначною поезією та прозою життя.

Звертаючи свій погляд на досягнення світової літератури, Кобилянська засвоювала все цінне й корисне, утверджуючи тим самим реалістичний метод в українській літературі. Знайомство письменниці з художнім доробком, ідейними позиціями шеругу французьких авторів сприяло виробленню власної творчої концепції. Своє головне завдання письменниці вбачала у боротьбі проти національної обмеженості, за духовне збагачення українського читача. Говорячи про творчість українських митців, що спиралися на засади європейських передових

ідей, Франко у статті "Українська література" (1901) писав: "...На ґрунті, що його підготували оці письменники, виросла тепер найновіша генерація, яка прагне цілком модерним європейським способом зобразити своєрідність життя українського народу. Як найвизначніших представників цієї генерації слід тут назвати Ольгу Кобилянську..." [7, т.33, с.142].

Художній метод Кобилянської, без сумніву, ближчий до неоромантизму - своєрідного синтезу, злиття романтизму та реалізму. Творча спадщина української письменниці яскраво засвідчує, що будь-який твір художньої літератури сам по собі є індивідуальним та неповторним, а водночас - підсумком попередньої історії світової культури та літератури.

З усього видно, що Кобилянська, перебуваючи постійно у творчих пошуках, перманентно застосовувала у своїй непересічній манері письма найцінніші риси й знахідки західноєвропейського передового мистецтва й тим самим сприяла піднесенню української літератури до відповідного стадіального рівня та збагаченню творами високої мистецької проби духовної скарбниці світового красного письменства.

- 1.Кобилянська О. Твори: У 5 т. К., 1963. Т. 5.
- 2.Кобилянська О. Слова зворушеного серця. Щоденники. Автобіографії. Листи. Статті та спогади. К., 1982.
- 3.Літературна Україна, 29 листопада 1963.
- 4.Ольга Кобилянська в критиці та спогадах. К., 1963.
- 5.Панчук Е.М. Гірська орлиця. Спогади. Ужгород, 1976.
- 6.Українка Леся. Твори: У 12 т. К., 1978.
- 7.Франко І. Твори: У 50 т.

Стаття надійшла до редколегії 6.10.93

Summary

It's for the first time that the works of Olga Kobylianska are considered in the relations with the works of the French writers, George Sand and Emile Zola, in particular. The typological comparison of the novels "The Earth" ("La terre") of E.Zola and O.Kobylianska testifies to the fact that the Ukrainian author found in the peasant hard work and life some poetry and not only the rude prose of existence. O.Kobylianska's attitude towards E.Zola and his theory of naturalism was contradictory: she was delighted with the regarding of his novel "Rome" but didn't accept his "experimental method". O.Kobylianska's acquaintance with the high artistic value of French novels contributes to drawing up her own creative conception concerning the national and psychological narrative.